

bad Szó szerkesztéséből. Ez azonban nem töri le, s amikor kiszabadul, egészségét helyreállítva ismét falujában készül az évek óta alakított program valóra váltására.

A kötet főbb kérdéseire kapcsolódva Szabó Pál ismert és ma már kevésbé tudott nevű írók, politikusok egész seregét vonultatja fel, Bajcsy-Zsilinszky Endrétől kezdve Eckhardt Tiboron át Kovács Imréig. Jellemzései nemcsak plasztikusságukkal tűnnek ki, hanem melegségükkel is. Akik becsületesen, jószándéktól vezetve — ha mai szemmel nézve nem is mindig a legjobb irányban — segítették azokat a törekvéseket, amelyeket Szabó Pál is szolgált, baráti, bajtársi szeretetet kapnak, gyengéik elmosódtak, eltűntek az idővel, az a néhány vonás maradt meg belőlük, ami a legértékesebb volt.

Egy önéletrajzi kötettel kapcsolatban — különösen akkor, ha az ilyen exponált esztendőkről ad számot — minden esetben fel kell tennünk a kérdést: magasrendű irodalmi értékein túl mennyire állja meg a helyét történeti

forrásként? A *Minden kör bezárul* ilyen igényeinket éppúgy kielégíti, mint Szabó Pál valamennyi munkája a maga helyén. Nemcsak az író nagyon rokonszenves vonása, hanem a forrásérték erőssége is, hogy a legmélyebb, önmagát sem kímélő őszinteség és szerénység jellemzi, sehol sem nagytja fel a saját szerepét. S ami igen-igen ritka: ha valamire nem emlékszik, vagy nem közvetlen tapasztalásból tudja, azt nyíltan és tekintélyfétés nélkül bevallja. Regényhez méltóan nem erőlteti a szoros időrendet sem, ehelyett légtört, hangulatot idéz, a nehéz évek lényegét adja. Ezek a vonások teszik a kötetet a múlt kutatói szemében is maradandó és hiteles tanúvallomássá. Az ország történetének számos mozzanatával együtt a huszonöt-harminc esztendővel előzötti bihari táj megismerésének is nélkülözhetetlen bázisa a *Minden kör bezárul*, éppúgy, mint Szabó Pál egész életműve. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1968.*)

SZABÓ FERENC

VERES PÉTER: BÖLCS ÉS BALGATAG ŐSEINK

„Hajh, hajh! Sötét rengeteg a múlt, nehéz eligazodni benne. Kevés a jelfa, s azokon is nehezen olvashatók a jelek” — sóhajt fel Veres Péter a könyv vége felé valahol, s ez már csakugyan így van. Talán azt kellene erre felelni, nehéz annak, aki nem tanulta az olvasásukat. De vajon jól felelnék-e? A szó megszokott értelmében kétségkívül jól (mondtak is effélejt mostanában), mert hiszen szakember dolga az, s ha már hidat nem épít, aki nem tanulta, régi írást se fejtsen, akinek nem az a mestersége. A könyv azonban nem megszokott történelemkönyv, s a felelet sem szólhat megszokott szavakkal. Mert azokat a kérdéseket, amiket Veres Péter tesz most föl, mások is, szakértőbbek is fölítették másképpen, szakértő feleleteket adtak rájuk, s a jelek ugyanúgy görbülnek a végükön, mint azelőtt.

Nem szakkönyv ez, és ebből tanulni a történelmet nem lehet, nem szabad. Hanem van egy olyan értéke, ami devalválódni sosem fog: aki elolvassa, meg fogja érteni, hogy nem megválaszolni való kérdések ezek, hanem föltenni való és meggondolni való. Hogy az évezredek magyar mit miért tett, mit gondolt közben, hova sandított, mit várt, mitől félt, azt a mi eszünkkel fölérni nem lehet. Nem él ma ember ezen a világon, aki önszántából megtenne,

amit megtett a Zoborhegyen szent Zorárd, akiről ezt mondja a legenda: „Egy laposra faragott cserfatörzset sövényvel körülfonta, és a sövényen minden oldalról éles nádszálakat szúra keresztül, maga pedig a törzsre ülve ilyen ülőhelyet használt tagjai megpihentetésére, úgyhogy ha teste az álomtól elnehezedeve bármely oldalra talált hajolni, a nádak hegyei erősen megsebezvén fölébredt. Ezen kívül fából koronát készítvén, azt fejére tette, s arra négy oldalról ugyanannyi követ akasztott, hogyha elszenderedvén fejét bármerre hajtotta, a kő megüsse.” Halála után „egy rézláncot találtak rajta, mely már a beleket érte. Oh csudálatos hallatlan dolog! A lánc a húst belől megveszítvén kívül bőrrel vonódott be. De nem is lehetett volna a vértanúság e nemét megtudni, ha a köldöknél a lánc görcskötése ki nem látszott volna. S amint a láncot megoldván a testből kihúzták, erősen hallatszott, mint súrolta az oldalbordákat”. Hát legenda ez persze, lehet, hogy nem is cser volt az a fa, s nem is réz az az lánc, de csak írták valakiknek, s éppen azoknak, akiknek elmosódott írását, üzenetét megfejteni iparkodunk. Képezheti-e magát valaki odáig, hogy megtudja, mire gondolt az a hajdani magyar, míg a bordák surrogását hallgatta? Órولا mi csak

öltenni tudunk kérdéseket, s valóban életbölcesség kell ahhoz, hogy valaki elmeditálgatva rajtuk, ne adjon választ. Veres Péternek ezért van igaza ebben a könyvben.

Szakproblémák fölvetése csak hiúság lenne, mert a könyv nem ezekre ösztönöz. Ha az író, belepillantva a történelem homályába, képes meglátni és megláttatni mai magunkat, ha a múlt problémáin töprenkedve mai mivoltunk kérdéseit idézheti elénk, a mi bölcességünket és a mi balgatságunkat ere-

deztetheti mélyes mély gyökerekből, nem végzett haszontalan munkát. Veres Péter sohasem volt a múlt embere, és sohasem lesz az. Könyve sem a múltat firtatja, hanem a jelent, s a mi vétkeinkre ad felmentést egy élet tapasztalatán érett humánumával: Bölcsék vagy balgatagok voltak őseink? Hát nem lehet az ember egyszerre mindkettő? Hát nem az az ember, aki egyszerre mindkettő? (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1968.*)

KULCSÁR PÉTER

ILLÉS BÉLA: A PEMÉTEI CSODA

A Szépirodalmi Könyvkiadó tízéves munkája zárult le, amikor megjelent Illés Béla legújabb, összegyűjtött műveinek befejező kötete. A mintegy fél évszázados írói munkát felölelő sorozat utolsó darabját hasonlóképp ötven év terméséből válogatta Jászberényi József. Mint alcíme jelzi: „Kiadatlan és új elbeszélések, kisregények, arcképvázlatok, színművek” jutnak az olvasó kezébe. A felsorolást tovább bővíthetjük, olvashatunk memoárt, történelmi riportot, sőt egy valódi — eredetileg nem magyarul írt — mesegyűjteményt is Gellért György szép fordításában. Ezen belül a kisregények skálája is igen széles: a lírai hangú, erősen szubjektív *Doktor Utrius*-tól a dokumentumszerű *Új esztendő-n át a 339-es szoba* megkapó, objektív önmegfigyeléséig vezet a sor; s hasonlóan árnyalt a válogatás novellaanyaga is.

A kötet tematikája rendkívül sokrétű. A szerző figyelemmel kíséri századunk szinte valamennyi, történelmi szempontból jelentős eseményét. A sorsdöntő fordulatokról nem kívülről számol be, hanem — s ezt vátozatos, már-már kurióznak tekinthető életútja teszi lehetővé — a szemtanú értékes meglátásait írja le. Az elnyomástól és babonáktól terhes rutén falu világából a forradalmat váró Pestre, az első világháborúba, a Tanácsköztársaság eseményeibe, majd a bécsi emigráns világ bizarr légkörébe vezet útja. Ebben az időben tudatosodik eszmei hovatarozása, feladatát mind világosabban felismeri. Aktív részese lesz a csehszlovákiai magyar munkásság körében meginduló politikai erjedésnek, irodalmi életnek. Alkotói vénája itt és a szovjetunióbeli években teljeseedik ki, s míg ekkor főleg az írásnak él, addig a második világháború alatt, s különösen Budapest felszabadítása idején elsősorban aktív katoná, és csak rövid terje-

delmű riportok írására van lehetősége. Ez a mozgalmas életút újra lepereg szemel előtt a Kútvolgyi Szanatórium betegszobájában. A különböző évek eseményei, sőt írásai is ekkor összefüggő egésszé válnak, s az olvasó nem tudja magát kivonni az alól a nosztalgia alól, amit a betegágy tehetetlensége miatt érez a szerző.

A *Kárpáti rapszódia* és a *Honfoglalás* kapcsán Diószegi András már kimutatta az eposzi teljességre törekvő alkotói szándékot. Ezt bizonyos fokok a *Pemétei csoda*-ról is elmondhatjuk. A kötetre utólag visszagondolva nem különböző műfajú művek együttese jut eszünkbe; a novellákat, kisregényeket és drámákat egy történelmi riportzásban, szocialista irodalmunk kialakulásának krónikájában, sajátos önvallo-más-sorozatban, sőt egy ezekből kiemelkedő, szinte eposzi jellegű önéletrajzi regényben látjuk feloldódni, ahol a szerző állandó jelenléte biztosít egyiséget.

Ez a kötet is bizonyítja, hogy kevesen ismerik Illéshez hasonlóan a század eleji Magyarország, sőt egész Kelet-Európa társadalmi keresztmetszetét. A lengyel, a román, a rutén, a magyar paraszt, az elnyomó kereskedői és papi világ, a haladó értelmiség, az emigráció félbolond filozófusa, anarchistája és forradalmára, az öntudatosuló proletár, a szovjet katoná jelenik meg a könyv lapjain. Illés jól ismeri őket, s csak néhány vonásra van szüksége típusá formálásukhoz. A róluk alkotott ítélet kizárólagos alapja a humanizmus, ennek vállalása a kötet írásainak legfőbb eszmei jellemzője. Ebből a szempontból szereplői élesen polarizáltak; ha vállalják, elnyerik az író rokonszenvét, ellenkező esetben az olvasó sem sajnálja vesztüket, mint ahogy Illés egész életművére is ez áll.

A különböző műfajú írások egységes